

МОРАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У ВІЙСЬКОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Федоренко В. В.,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова

У статті запропонований філософсько-правовий аналіз морально-правового регулювання конфліктів у військовій організації. Автор розглядає такі поняття, як: конфлікт, конфліктність, соціальний конфлікт як родові поняття, соціальна і воєнна організація. Аналізуються різні положення теорії конфліктів для подальшого їх використання в дослідженні військових колективів як соціальної організації з урахуванням особливостей її функціонування і взаємодії з українським суспільством. Підкреслюється роль морально-правового регулювання конфліктів, здатність їх конструктивно вирішувати. Велика увага звертається на необхідність проведення соціально-правових досліджень для оцінки впливу морально-правового регулювання поведінки і дисциплінованості військовослужбовців на стан конфліктності у військових колективах.

В статье предложен философско-правовой анализ морально-правового регулирования конфликтов в военной организации. Автор рассматривает такие понятия, как: конфликт, конфликтность, социальный конфликт как родовое понятие, социальная и военная организация. Анализируются разные положения теории конфликтов для дальнейшего их использования в исследовании воинских коллективов как социальной организации с учетом особенностей ее функционирования и взаимодействия с украинским обществом. Подчеркивается роль морально-правового регулирования конфликтов, способность их конструктивно разрешать. Большое внимание уделяется необходимости проведения социально-правовых исследований для оценки влияния морально-правового регулирования поведения и дисциплинированности военнослужащих на состояние конфликтности в воинских коллективах.

In the article the philosophical and legal analysis of the moral and legal regulation of conflicts in the military organization is offered. The author considers such concepts, as: conflict, social conflict, as a generic concept, social and military organization. Different positions of theory of conflicts for their further use in research of soldiery collectives as social organization, taking into account the features of her functioning and interacting with Ukrainian society are analyzed. The role of the moral and legal regulation of conflicts is underlined, and ability of their constructive solution. Much attention has focused on the need for social and legal researches to assess the impact of moral and legal regulation of behavior and discipline of the military personnel on conflict proneness in military units.

Ключові слова: конфлікт, конфліктність, воєнна організація, військовий колектив, соціальний інститут, соціальна взаємодія, морально-правове регулювання.

Постановка проблеми. Зміна військово-політичної обстановки в державі, її євроатлантичне спрямування, співпраця з НАТО, ведення гібридної війни та проведення операції об'єднаних сил (ООС) на Сході України поставили на порядок денний необхідність реформування Збройних Сил України (ЗСУ). Тому нині необхідно розв'язати цілий комплекс проблем, зумовлених сутністю армії як цілісного соціально-політичного утворення, що виступає, з одного боку, частиною українського суспільства, а з іншого – розвивається і функціонує за специфічними законами. Однією з таких проблем є подальше вдосконалення системи морально-правового регулювання конфліктів в військовій організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема вже тривалий час перебуває у центрі уваги українських і зарубіжних дослідників. Специфіку конфліктів, взаємовідносин і взаємодії військовослужбовців за останні два десятиліття вивчали: Є. Афонін, М. Варій, Г. Гайдукевич, Г. Ложкін, В. Литвинчук, А. Парамонов, В. Самойлов, Л. Сандакова, В. Срібний, С. Стайффер та ін. У їх працях розглядається сутність, зміст конфліктів у соціальній організації, в тому числі і військовій, та шляхи їх вирішення. Разом із тим у межах цих досліджень існує чимало суперечливих питань, на що вказують самі дослідники.

Мета статті – проаналізувати основні підходи до визначення змісту, особливостей конфліктів у військовій організації та визначити роль морально-правового впливу на їх регулювання в умовах сучасної України. Методом дослідження є аналіз деяких теоретико-методологічних підходів до вивчення конфліктів у військовій організації та їх морально-правового регулювання. У дослідженні військових конфліктів ЗСУ на основі авторського погляду будуть висунуті пропозиції і рекомендації щодо вирішення проблеми конфліктності в армії. Сьогодні, як ніколи, в умовах сучасної України проблеми конфліктів мають не тільки військовий, але історичний, економічний, психологічний і філософсько-правовий аспекти. Тому був використаний міждисциплінарний підхід, який полягає в розгляді питань конфліктології з позицій гуманітарних наук, теорії військової справи та військового права.

Виклад основного матеріалу. ЗСУ у процесі свого розвитку знаходились під впливом реформ, зміни суспільної думки відносно служби в армії, політичної обстановки у країні і світі, морально-правових аспектів служби тощо. Особливий етап їх розвитку пов'язаний із веденням бойових дій на Сході України в досить складних умовах гібридної війни. Автори стратегії гібридної війни (4 GW за американською класифікацією), розглядаючи її сутність, зміст та результативність, стверджують, що сьогодні значно продуктивніше вкладати ресурси не в широкомасштабну наступальну війну, а в різноманітні підривні тактичні акції. Це призводить до наростання соціально-економічного хаосу всередині країни-противника, посилює морально-психологічний тиск на населення і Збройні сили.

Гібридна війна (війна четвертого покоління) – це такий спосіб ведення війни, коли агресор має на меті, перш за все, досягнення політичних цілей і морально-психологічної перемоги над противником. Вона складається із двох основних компонентів: військового і цивільного. Одним із завдань цивільного компоненту є застосування технологій, спрямованих на знецінення традиційних культурно-історичних цінностей народу, розділення суспільства, соціальних інститутів, традиційних спільностей і сім'ї та розпалювання і загострення в них соціальних конфліктів. Особлива увага приділяється розпалюванню конфліктів у військовій організації. Із точки зору О. Паливоди, в сучасних реаліях розвитку інформаційного суспільства виникають нові, раніше небачені загрози національній безпеці. Сьогодні набули активного вжитку поняття «інформаційний тероризм», «психологічна війна», «інформаційно-пропагандистський вплив». За допомогою інформаційних технологій активно поширюються радикальні погляди, сепаратистські ідеї, інформація, що розпалює соціальну, расову, національну та релігійну ворожнечу [1, с. 28].

На відміну від традиційної військової сили, основними ефективними засобами гібридної війни стають політичні, дипломатичні, економічні, інформаційні і морально-психологічні заходи. Українські дослідники Г.В. Ложкін, Н.Ю. Воляннюк підкреслюють, що небезпека інформаційно-психологічних впливів полягає в тому, що вони спрямовані на: деформацію системи цінностей, порушення структури мотивів, викривлення цільових настанов, деструкцію особистісних смислів [2, с. 10]. Тому експертами зазначається, що однією з найважливіших форм протиборства стає інформаційне, морально-психологічне протиборство, яке, на перший погляд, важко назвати війною: люди не вмирають, інфраструктура і промисловість функціонують. Але залишається актуальною й активно досягається мета, як і в будь-якій війні, – підпорядкування противника власній волі. У гібридній війні новітніми засобами є інформаційний та морально-психологічний вплив із метою позбавлення противника волі до опору. Це дає можливість, на думку абсолютної більшості дослідників 4 GW, вирішити нижчеприведені завдання.

1. Морально-психологічне руйнування держави (позбавлення керівництва і народу бажання й можливості вести війну).

2. Окрема тактична бойова одиниця може використовуватися для досягнення стратегічної мети (планування та проведення інформаційних та морально-психологічних операцій, постановочні фото і відеозйомка тощо).

3. Полем бою є все суспільство, всі його сфери та інститути.

4. Розподільна межа між війною і миром розмита навіть до повного її зникнення.

5. Операції на основі ефектів зменшують відсоток застосування військової сили з одночасним нарощуванням зусиль у політичній, економічній, культурній, релігійній, соціальній сферах із їх інтенсивним і надмасштабним інформаційним, морально-психологічним супроводженням. Досягнення інформаційної, морально-психологічної переваги на полі бою забезпечується успіхом інтелектуального осмислення отриманої інформації, передбаченням цілей противника, врахуванням усіх гуманітарних аспектів сучасного складного та суперечливого світу.

6. Необхідність підготовки фахівців із соціального управління, які здатні адекватно давати морально-правову оцінку заходам гібридної війни, враховувати різнопланові ефекти від них, у тому числі і пов'язані з морально-правовим регулюванням конфліктів у частинах та підрозділах ЗСУ.

Потрібно визнати, що в умовах ведення Україною гібридної війни суб'єкти військового управління знаходяться в найбільш складній морально-правовій і психологічній ситуації, пов'язаній із особливостями військової діяльності в контексті прав людини. Її характер, природа іманентно при-

пускають більш жорстоку регламентацію, особливий тип єдиноначальства (навіть з урахуванням високорозвинутих демократичних засад), вищі форми дисципліни, правопорядку, організованості, згуртованості і навіть відносної одноманітності у способі думок та дій членів військового колективу, які пов'язані з визначеним обмеженням прав людини. Визначений консерватизм мислення, який може мати певну сумісність з ініціативою та творчістю у військовій справі. Останні характеризують переважно військово-технічні та організаційно-управлінські аспекти військової діяльності, яка здійснюється на засадах жорстоко стабілізованих принципів і норм, визначених військовою присягою, статутами, настановами, інструкціями, що обмежує певні права особистості військовослужбовця. Сьогодні від суб'єктів військового управління з урахуванням вимог сучасних об'єктивних умов вимагається радикальна переорієнтація в самій методології навчання, особливо виховання та морально-правового регулювання поведінки особового складу ЗСУ.

Військова служба характеризується виконанням військовослужбовцями специфічних задач, які пов'язані з ризиком для життя і здоров'я, підвищеним фізичним та емоційним навантаженням, несприятливим впливом інших факторів, що створюють передумови для прояву нестриманості, суперечок та агресивної поведінки. Крім того, замкненість простору і соціальної системи, жорстка програма дій, яка детермінована статутами військової служби, створюють певні передумови для виникнення соціальних конфліктів. Особливо це спостерігається в умовах проведення ООС безпосередньо під час ведення бойових дій на ґрунті зіткнення моральних та правових цінностей. Мова може йти про такі цінності, як життя, незалежність, Батьківщина, безпека тощо. За таких умов правові і моральні норми збігаються, взаємодоповнюють одна одну. Але іноді моральні ідеали не поєднуються з правовими цінностями у правосвідомості військовослужбовців, тому нерідко можна спостерігати їх суперечність, результатом якої є деформації індивідуальної правосвідомості особистості, а наслідком – феномен соціального відхилення, конфлікти [3, с. 29].

Соціальний інститут є одним із головних компонентів соціальної структури суспільства, що інтегрує і координує множину індивідуальних дій людей, упорядковує соціальні відносини в окремих сферах суспільного життя. Військовому інституту належить особливе місце в системі соціальних інститутів, оскільки він нерозривно пов'язаний з основними сферами життя суспільства: матеріально-виробничою (військово-промисловий комплекс), політичною (військова політика), соціальною й духовною. Роль військового інституту полягає в акумулюванні соціальних, у тому числі і морально-правових норм і цінностей (патріотизм, дисципліна, честь, відвага тощо), які здійснюють великий регулюючий вплив на поведінку і діяльність людей. Як і будь-який соціальний інститут, він припускає наявність різних соціальних ролей та статусів.

ЗСУ поряд з іншими органами та установами, які займаються військовою діяльністю, є воєнною організацією і можуть розглядатися в якості прикладу соціальної організації. Воєнна організація в Україні виконує виховну, морально-правову регулюючу роль, а також зовнішні та внутрішні соціальні функції. Увагу до військових колективів привертає деяка нестабільність внутрішніх соціальних взаємодій: нестатутні взаємовідносини, агресивна поведінка, виникнення конфліктів із різних причин, порушення норм моралі і права у взаємовідносинах з військовослужбовцями та цивільним населенням. Підкреслимо, що спостерігається (за допомогою аналізу ЗМІ, думки військовослужбовців і громадян України, які відслужили в армії) підвищення рівня конфліктності. З одного боку, це пов'язано з веденням бойових дій на Сході України в умовах перешкоджання законній діяльності частин і підрозділів ЗСУ під час проведення операції об'єднаних сил (ООС), коли організовуються антидержавні масові виступи з багатократним посиленням змісту подій засобами військової пропаганди агресора, захоплюються адміністративні будівлі, руйнується система адміністративного управління та правоохоронної діяльності, застосовується тактика «живого щита» під час захоплення адмінбудівель та блокування українських військових натовпом «активістів» (варто розрізняти активний і пасивний «живий щит», оскільки під час ведення бойових дій агресор використовує пасивну форму захисту населенням, коли розміщують свої батареї, стрілецькі, снайперські позиції в житлових будинках). З іншого боку, це пов'язано зі складністю соціальної структури військової організації (резервісти, добровольці, строковики, кадрові військові, контрактники, мобілізовані та ін.). Якщо в умовах мирного часу неформальна група, як правило, виникає в межах формальної організації, де становище й поведінка військовослужбовців чітко регламентується військовими статутами, а міжособистісні відносини складаються всередині меж, встановлених офіційно, то в сучасних умовах з'явилась і нова тенденція – формальна організація формується на основі неформальної, яка не має чіткої організації, офіційних, виборчих посад, статусів; офіційно не визначена й межа об'єднання. Вона особливо характерна для добровольчих батальйонів («Айдар», «Донбас», «Азов», «Дук» та ін.). Нерідко основою їх виникнення була участь у Євромайдані 2013–2014 рр., але в окремих випадках мало місце і кримінальне минуле. Злочинність, пияцтво, наркоманія, жорстоке поводження з полоненими, пограбування, дезертирство та інші соціальні відхилення суттєво впливають на взаємовідносини з місцевим населенням й товаришами по службі. Безумовно, це досить істотно впливає на стан вій-

ської дисципліни в підрозділах і частинах, на процес морально-правового регулювання конфліктів у військовій організації.

Розглянемо деякі підходи до визначення поняття «конфліктність» та виявимо особливості конфліктності в соціальній організації. Це дозволить створити передумови для вивчення специфіки конфліктності в ЗСУ. У різні часи питання конфліктів, причин їх виникнення і механізмів розв'язання розглядали українські та зарубіжні дослідники В.І. Ващенко, Р. Дарендорф, В.І. Ілійчук, Л. Козер, Р. Коллінз, Г.В. Ложкін, К. Маркс, М.П. Требін та ін. Особливості конфліктів у соціумі та соціальних організаціях вивчали і описували Арістотель, Т. Гоббс, Г. Зиммель, П. Сорокін, Є. Черепанова та ін.

Поняття конфліктності є похідним від поняття конфлікту. Але в літературі з психології, соціології, філософії права та інших науках нема чіткого розмежування цих понять. Термін конфлікт виникає від латинського *conflictus*, означає «зіткнення». Існує велика кількість видів конфліктів: міжособистісний, рольовий, соціальний, військовий, конфлікт інтересів та ін. Але всі вони зводяться до родового поняття «соціальний конфлікт», тому що він виникає в результаті знаходження людини в якомусь соціальному оточенні. Так, міжособистісний конфлікт виникає між двома людьми; військовий – це міждержавні чи внутрішньодержавні протиріччя із застосуванням військової сили; рольовий – між різними рольовими позиціями особистості, які виконуються в залежності від соціальної поведінки тощо [4; 5, с. 112; 6].

У літературі визначені різні підходи не тільки до класифікації конфліктів, але і до їх змісту (причини, фактори, соціальне середовище протікання конфлікту, методи морально-правової оцінки і т. ін.). В узагальненому вигляді основні підходи до визначення змісту конфлікту представлені на рисунку 1.

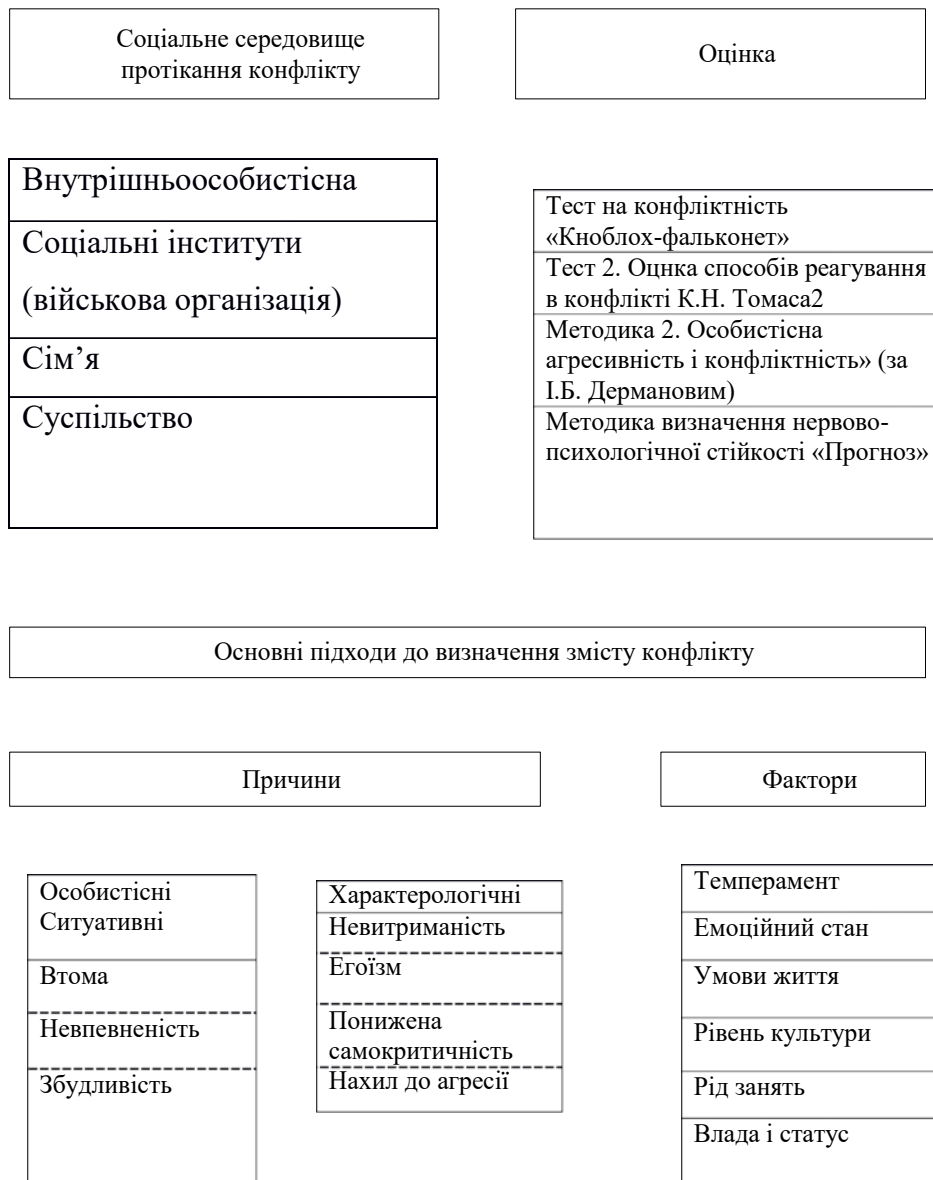

Рис. 1. Основні підходи до визначення змісту конфлікту

Ще Аристотель стверджував, що фундаментальна причина конфлікту – в нерівності. Можливі причини початку боротьби наступні: відродження, захист чи завоювання прав, моральне незадоволення владою, інтереси групи, племінний розбрат, особиста зневага до опонента [7].

Ми вбачаємо в такому підході соціальну, суб'єктивну, політичну чи етнічну природу конфліктних відносин. Конфліктність – це деякий комплексний показник, який пов'язаний із особистісними передумовами. Безумовно, конфліктність як властивість особистості визначається дією різних психологічних факторів. До них належать темперамент, рівень агресивності і вміння комунікувати, спілкуватися, компетентність, емоційний стан. Соціальними факторами, які характеризують конфліктність, є умови життєдіяльності, соціальне оточення, виховання загальної та морально-правової культури. Конфліктність визначається двома основними факторами: задатками людини і соціальним середовищем. Таким чином, конфлікт – це деяке протиріччя, а конфліктність – показник передумов конфліктів і рівня соціальної стабільності. Існує багато областей вивчення конфліктів. Розглянемо конфлікт у контексті військових колективів як соціальних організацій. Як вже підкреслювалось, військова організація є соціальною організацією, яка «створена тим чи іншим соціальним суб'єктом для досягнення його політичних (та інших, пов'язаних з політикою) цілей за допомогою застосування воєнного насилля» [8, с. 98].

Як підкреслює військовий дослідник В. Самойлов, у зарубіжній соціології сформувалися структурно-функціональний та інтеракціоністський підходи до аналізу воєнного інституту. Прихильники першого підходу (Ч. Москос, М. Яновиць, С. Хантінгтон, С. Саркісянц, Д. Сегал та ін.) основну увагу приділяють сутності і функціям воєнної організації суспільства, її взаємозв'язку із соціальним та політичним оточенням. Представники другого підходу (І. Гофман, Л. Пенто й ін.) концентрують свої дослідницькі інтереси на системі відносин всередині воєнної організації [9; 10].

Конфлікти в армії дуже часто пов'язують із впливом ідеологічних, релігійних, етнічних факторів. Розрізняють конструктивні та деструктивні конфлікти. Безумовно, конструктивність конфліктів серед військовослужбовців може бути розглянута із цих двох основних позицій. З одного боку, конфлікти викликають суперечність, агресію, стреси та несуть негативні наслідки для його учасників, з іншого – сприяють динамічному розвитку відносин, формуванню настанов, принципів, знань, соціального досвіду військовослужбовця. Очевидним є і той факт, що суттєве значення для зниження конфліктності мають як морально-правові основи проходження служби та рівень соціальної захищеності військовослужбовців, так і морально-правове регулювання діяльності і поведінки особового складу ЗСУ. Морально-правове регулювання – це складний соціальний феномен, який забезпечує цілеспрямований, результативний моральний і правовий вплив у їх діалектичній єдності на військовослужбовців як учасників суспільних відносин. Особливе місце в процесі морально-правового регулювання займає система моральних та правових норм, які виконують функції еквівалента оцінки й орієнтації особистості. У той же час вони не обмежуються цими функціями. Норми здійснюють регулювання поведінки та соціальний контроль за поведінкою особи. Вони носять чітко виражений вольовий характер. При цьому, на відміну від індивідуального волевиявлення, норми виражають типові соціальні зв'язки, дають типову модель поведінки. Вона, як і ідеї, ідеали, не лише оцінює й орієнтує, а й вказує. У цьому вимірі вона виступає як еквівалент, який є важливим структурним елементом морально-правової оцінки. Характерною рисою моральних і правових норм є їх імперативність. Регулюючий їх вплив полягає в тому, що вони встановлюють межі, умови, форми діяльності та поведінки особового складу, характер відносин, цілі й способи їхнього досягнення, що суттєво визначає зміст морально-правового регулювання конфліктів у військовій організації.

Рівень конфліктності залежить від стану військової дисципліни військовослужбовців, правопорядку у військових колективах, від тих побутових умов, в яких вони знаходяться, привабливості військової служби в суспільстві. Військова служба повинна мати високий статус соціалізації, єднання людей забезпечується ідеєю патріотизму.

Проблематика цього дослідження припускає необхідність соціально-правових досліджень, які мають суттєве значення для оцінки впливу морально-правового регулювання поведінки і дисциплінованості військовослужбовців на стан конфліктності у військових колективах. Предметом таких досліджень можуть стати: воєнна інфраструктура, воєнна економіка, воєнне законодавство, традиції, морально-правові норми та правила (формальні і неформальні) взаємодії українського суспільства і Збройних сил, функціонування військового інституту, міжнаціональні відносини і міжрегіональні протиріччя всередині країни, морально-правові цінності суспільства, національно-державні інтереси України. Крім того, на характер конфліктів у військовій діяльності впливають цілі суб'єктів військового управління, морально-правові засоби їх досягнення і масштаби дій, тому їх вивчення також є важливим завданням для дослідника.

Висновки. Таким чином, у статті проаналізовано основні підходи до визначення змісту, особливостей конфліктів у військовій організації в умовах ведення гібридної війни та визначено роль морально-правового впливу на їх регулювання в сучасних реаліях українського суспільства. На основі

авторського погляду висунуті пропозиції і рекомендації щодо вирішення проблеми конфліктності в ЗСУ, яка має не тільки військовий, але історичний, економічний, психологічний і філософсько-правовий аспекти. Різноманітність проблематики конфліктів та їх морально-правове регулювання, безумовно, має місце в соціальній і військовій практиці. Необхідна багаторічна глибока аналітична і емпірична робота, результати якої демонстрували б стан морально-правового регулювання соціальних відношень, оцінку рівня конфліктності у військових колективах, опис можливих резервів із попередження конфліктів, морально-правових способів і засобів їх конструктивного вирішення, а також формування сприятливого морально-психологічного клімату у військовій організації.

Література:

1. Паливода О.О. Особистісні характеристики військовослужбовців, що зумовлюють їх здатність до протидії інформаційно-психологічним впливам. *Соціально-психологічний портрет військового професіонала : матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 грудня 2017 р.* Міністерство оборони України. Житомир : Житомирський військовий інститут ім. С.П. Корольова, 2017. С. 28–30.
2. Ложкін Г.В., Волянчук Н.Ю. Предиктори психологічної вразливості особистості. *Соціально-психологічний портрет військового професіонала: матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 грудня 2017 р.* Міністерство оборони України. Житомир : Житомирський військовий інститут ім. С.П. Корольова, 2017. С. 10–12.
3. Федоренко В.В. Взаємозв'язок моралі і права у військовій діяльності в контексті сучасних філософсько-правових трактувань відповідальності та покарання. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція.* 2017. № 30. С. 27–30.
4. Литвинчук В. Что такое конфликтность? URL : <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-54101/>.
5. Сорокин П.А. Система социологии : соч. в 2 т. Москва : Наука, 1993. Т. 1. 447 с.
6. Афонін Є.А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми. НАН України. Інститут соціології / Відп. ред. Л.В. Сохань, Л.Ф. Бурлачук. Київ : Інтерграфік, 1994. 304 с.
7. Новгородцев А.Г. Тема конфликта в политических трактатах Платона и Аристотеля. *Вестник Омского университета.* 2006. № 3 . С. 50–52.
8. Варій М.Й. Основи соціальної психології військового колективу : монографія. Львів : Вид-во «СПЛОМ», 2002. 250 с.
9. Самойлов В.И. Военный институт российского общества (теоретико-методологический анализ). Москва : Академия, 2007. 320 с.
10. Самойлов В. И. Реформирование военного института российского общества (теоретико-методологический анализ) : автореф. дис. ... д-ра социол. наук. Москва. 2008. 24 с.